

איסור דלא יגוש והשמטת חוב בשביעית

הסבר שיטת רש"י והרמב"ם בתקנת פרוזבול

הרמב"ם פרק ט' מהל' שמיטה ויובל הל' ט"ז, כותב: "כשראה הלל הזקן שנמנעו מלהלוות זה את זה, ועוברין על הכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר וכו', התקין פרוזבול כדי שלא ישמט החוב, עד שילוו זה את זה, ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמיטת כספים בזמן הזה שהיא מדברי סופרים, אבל שמיטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה".

ומשיג הראב"ד: "אמר אברהם זה אינו מחזור דאביי הוא דאמר הכי אבל רבא פליג ואמר הפקר בית דין הפקר, והלכך נוהג בכל זמן".

ובגמ' גיטין ל"ו ע"א: "ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא שביעית והתקין הלל דלא משמטא, אמר אביי בשביעית בזמן הזה ורבי היא וכו', בזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים, ותקינן רבנן דמשמט זכר לשביעית, ראה הלל שנמנעו העם מלהלוות זה את זה עמד והתקין פרוזבול, ומי איכא מידי דמדאורייתא לא משמטא שביעית ותקינן רבנן דתשמט, אמר אביי שב ואל תעשה הוא, רבא אמר הפקר בית דין היה הפקר וכו'".

רש"י מפרש דשינויא דרבא קאי גם למאי דאקשי ברישא, ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא, ואפילו שביעית בזמן הזה מדאורייתא תיקן הלל פרוזבול מטעם הפקר בית דין הפקר. הראב"ד סובר כשיטת רש"י וזה שהשיג על הרמב"ם, אבל הרמב"ם כשיטת התוס' שם בד"ה מי איכא מידי, דאי שביעית דאורייתא לא היה לו להלל לעקור שביעית שהיא מדאורייתא עיי"ש, ועיין בכסף משנה בזה. ונראה לי לומר ששיטת הרמב"ם ורש"י חלוקות בעצם התקנה של פרוזבול שתיקן הלל.

דהנה אמרינן בסוגיא שם גיטין ל"ו: "גופו של פרוזבול מוסרני לכם פלוני דיינינן שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי אצל פלוני שאגבנו כל זמן שארצה, הדיינינן חותמים למטה או העדים". ומפרש רש"י: "מוסרני לכם, את שטרותי שאתם תהיו נוגשים ואני לא אגוש, וזה מדין מוסר שטרותיו לבית דין, דדרשינן בספרי, 'ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך', ולא של אחיך בידך, מכאן אמרו המלוה את חבירו על המשכן והמוסר שטרותיו לבית דין אין משמיטין". וברש"י דף ל"ב ע"ב ד"ה מוסרני לכם: "לקמן (דף ל"ו) הוא בפרקין גבי פרוזבול, שהוא מוסר שטרותיו לבית דין, דאיהו לא תבע ליה לבעל חוב אלא הבית דין, והן יורדין לנכסיו ולא קרינא ביה לא יגוש".

משמע משיטת רש"י שפרוזבול מועיל מדאורייתא דלא קרינא ביה לא יגוש, ותקנת פרוזבול מטעם מוסר שטרותיו לבית דין. אבל ברש"י (דף ל"ז ע"א, ד"ה בשלמא מוסר שטרותיו לב"ד, דתפסי להו בי דינא), כתוב "והפקרן הפקר, וגבי מלוה לא קרינן ביה לא יגוש". מוכח מדברי רש"י כאן דמוסר שטרותיו אינו אלא מדרבנן מטעם הפקר בית דין הפקר. וברש"י מכות (ג' ע"ב), ד"ה המוסר שטרותיו לבית דין: "הוא פרוזבול שהתקין הלל, שכתוב בו מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינינן שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה". ובתוס' שם ד"ה המוסר שטרותיו לב"ד: "פירש

הקונטרס דהיינו פרוזבול, ולא נראה, דהא במסכת שביעית (פ"י מ"ב), תני המוסר שטרותיו לבית דין, והדר קתני פרוזבול אינו משמט, אלמא תרי מילי נינהו, לכך נראה דתרי מילי נינהו, ומוסר שטרותיו לבית דין מדאורייתא, אינו משמט. ולכאורה דברי רש"י סותרין הדדי.

והנה שיטת הרמב"ם דמוסר שטרותיו לבית דין אינו משמט מדאורייתא, שכתב בפרק ט' מהל' שמיטה ויובל הל' ט"ו: "המוסר שטרותיו לבית דין ואמר להם אתם גבו לי חובי זה, אינו נשמט שנאמר 'ואשר יהיה לך את אחיך', וזה בית דין תובעין אותו". אבל תקנת פרוזבול לשיטת הרמב"ם אינה כלל מטעם מוסר שטרותיו לבית דין, שהרי כתב בפירוש המשניות שביעית (פ"י מ"ד): "זה גופו של פרוזבול מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני", "מוסר אני לכם — אני מעיד אתכם על כך וכך וכו'". מפורש ברמב"ם דאין הענין כאן שמוסר החובות לבית דין לגבות כמו שיטת רש"י ותוס', אלא "מוסר אני", אני מעיד אתכם על כך, ואין זה אלא תקנה של הלל שאינה שייכת למוסר שטרותיו לבית דין, אלא תקנה שיכתוב פרוזבול שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה שלא ישמט בשביעית.

וכן כתוב בתשובות הר"ן סי' ע"ז בשיטת הרמב"ם וז"ל: "שאלו היה הפרוזבול מעיד שנמסרו השטרות לבית דין אין הכי נמי, אבל הפרוזבול אין עניינו כך, שכונן זה לא הוצרך כלל לתקן פרוזבול, דמוסר שטרותיו לבית דין מדאורייתא הוא, ותקנתו של הלל היתה במסירת מילי בלבד, ובכחאי גוונא משמע ששטר הפרוזבול עצמו הוא שמפקיע הממון, ולא ישיבת הבית דין שישבו על כך וכו', ולפיכך כתב הר"מ על הא דאמר התם רבנן דבי רב אשי מסרו מילי להדדי בלשון הזה וכו'".

ולפי שיטת הרמב"ם בפרוזבול דאינו כלל מוסר שטרותיו לבית דין, אי אפשר לפרש שינויא לרבא דהפקר בית דין הפקר אוזיל גם לרבנן דשמיטה בזמן הזה מדאורייתא. הרי בענין שמיטה להפקיע חובות יש שתי הלכות, חדא דין איסור: "לא יגוש את רעהו", וזה איסור לאו שלא לתבוע את החוב, והרא"ש בפרק השולח אומר שהאיסור דלא יגוש חל תיכף כשחלה השמיטה, שאסור עליו לתבוע את החוב. ודין שני: הפקעת החוב, שאין עליו שום זכות ממון אחרי השמיטה, וזה חל בסוף השמיטה. ואף שהרבה חולקים על הרא"ש וכן הרמב"ם, דבין הלאו דלא יגוש ובין הפקעת החוב חלים בסוף שנת השמיטה, בכל זאת יש כאן שני ענינים: דין איסור של הלאו דלא יגוש, ודין הפקעת זכות החוב שהוא דיני ממון.

ולפי זה מה שרבא מתרץ הפקר בית דין הפקר, זה שייך להפקיע זכות ממון של החוב, או לחייב אותו לשלם אף ששמיטה הפקיעה את החוב, אבל כשהבעל חוב בא לתבוע ממנו את החוב אחרי השמיטה, איננו בא מטעם הפקר בית דין — שבית דין חייבו לבעל חוב לשלם ממון למלוה שבא לתבוע ממנו, אלא תובע ממנו מחמת המלוה שהלוה, ועובר בזה משום איסור לאו דלא יגוש, ועל זה לא מועיל הפקר בית דין, כי על איסורין לא שייך הפקר בית דין, ולפיכך הוכרח הרמב"ם לפרש דתשובתו של רבא הפקר בית דין אוזיל לרבי דשמיטה בזמן הזה מדרבנן, כי על שמיטה מדאורייתא לא מועיל הפקר בית דין הפקר, כיון שיש כאן איסור דלא יגוש.

אבל רש"י הסובר דדין פרוזבול הוא מטעם מוסר שטרותיו לבית דין, דהוא לא תובע לבעל חוב אלא הבית דין, והם יורדין לנכסיו לגבות את חובו ולא קרינן ביה לא יגוש, שכן מפרש רש"י (גיטין ל"ב), וכן רש"י (מכות ג') דפרוזבול היינו מוסר שטרותיו לבית דין, א"כ פרוזבול מועיל אף לשמיטה דאורייתא. אבל בכל זאת יש להוסיף דשיטת רש"י דמוסר שטרותיו לבית דין מהני מדאורייתא, אין זה אלא לענין לאו דלא יגוש, כדדרשינן בספרי ולא של אחיך בידך, דאין כאן איסור לאו דלא יגוש כיון דהוא

לא תבע לו אלא בית דין. אבל לענין הפקעת ממון המלוה, כיון דהמלוה קאי עדיין בלא יגוש על תביעתו אם יתבע את החוב לא ע"י בית דין ואז שפיר נשמט החוב. ולפי זה בפרוזבול יש לנו לפרש לשיטת רש"י שני ענינים, ולחלק בין איסור לאו דלא יגוש, ובין זכות ממון שנפקע ע"י שמיטה. לגבי זכות ממון של המלוה, כיון שהמלוה עצמו עוד עומד בלאו דלא יגוש אם הוא יתבע החוב בעצמו, בודאי נשמט החוב, ואין לו זכות ממון על הלזה, ופרוזבול אינו מועיל אלא רק שאין כאן לאו דלא יגוש, כיון שבית דין תובע ע"י פרוזבול – לשיטת רש"י, דדין פרוזבול זה מוסר שטרותיו לבית דין. ולכן צריך טעם נוסף לשיטת רש"י שהפקר בית דין הפקר כדי שלא יופקע חוב הממון, אבל לא על איסור לאו דלא יגוש, דעל זה מועיל דין פרוזבול שנחשב מוסר שטרותיו לבית דין.

ובתוס' (גיטין ל"ו ע"א ד"ה מי איכא מידי), מסיק שם דלשיטת רש"י דרבא קאי נמי לשנויי פרכא דהכא (מי איכא מידי דמדאורייתא משמט שביעית והתקין הלל דלא משמטא) דרשא דספרי (ולא של אחיך בידך) – להוציא המלוה את חבירו על המשכון והמוסר שטרותיו לב"ד) עיקרה על המלוה על המשכון, דמוסר שטרותיו הוי מטעם הפקר ב"ד הפקר, אלא דאקרא קסמין לה. ודרשת הספרי לגבי מוסר שטרותיו הוי אסמכתא בעלמא כמו שכתב התוס' לשיטת רש"י.

ולפי זה על לאו דלא יגוש מועיל מוסר שטרותיו לבית דין, אבל לא שלא להפקיע החוב. ולפי זה לרש"י תקנת פרוזבול מועילה על שני ענינים, א. להפקיע איסור של לאו דלא יגוש וזה פועל מן התורה, מכיון שפרוזבול זה מוסר שטרותיו לבית דין, וזה פועל רק על לאו דלא יגוש, שהוא לא תובע אלא בית דין. ב. על עצם הפקעת החוב, שעל זה לא פועל מוסר שטרותיו לבית דין, כמו שהסברנו לעיל, שמכיון שהוא בעצמו עוד עומד באיסור לאו דלא יגוש, מאיסור תביעתו נפקע החוב, ועל זה פועל הפקר בית דין הפקר שלא יופקע החוב.

ולפיכך אין סתירה מדברי רש"י אהדדי, דמה שכתב בדף ל"ז, בהא דקאמרה הגמ' בשלמא מוסר שטרותיו לב"ד דתפסי להו בי דינא, פירש רש"י: "והפקרן הפקר וגבי מלוה לא קרינא ביה לא יגוש". הכוונה שבעצם צריכים לשני דברים כאן: לענין הפקעת עצם החוב ולענין איסור לאו דלא יגוש. דלענין לאו דלא יגוש פועל מוסר שטרותיו לבית דין שהוא לא תובע אלא בית דין, ולענין הפקעת עצם החוב בענין הפקר בית דין הפקר, ולפיכך הרכיב רש"י זה משני ענינים ודו"ק בכל זה.

ולפי זה מבואר הכל, דרש"י לשיטתו והרמב"ם לשיטתו, דרש"י הסובר דפרוזבול הוא מטעם מוסר שטרותיו לבית דין, מפרש שתשובתו של רבא: "הפקר בית דין הפקר" אזיל גם לרבנן, דשביעית בזמן הזה מן התורה. מה שאין כן לשיטת הרמב"ם, דפרוזבול אינו מטעם מוסר שטרותיו לבית דין, ואם כן הרי קאי בעל חוב בלא יגוש, שזה איסור לאו, ולא פועל על זה הפקר בית דין הפקר, ולפיכך שינויי דרבא אינו אלא לרבי דשביעית בזמן הזה מדרבנן, ודו"ק.

דברי המאירי האם פרוזבול מטעם מוסר שטרותיו בב"ד

במאירי (גיטין פרק השולח דף ל"ו) כתב: "זה שביארנו במשנתנו שהלל תיקן ענין פרוזבול, יש שואלים בה והא מדאורייתא אינו משמט, וכמו שדרשו בספרי: 'זאשר יהיה לך את אחיך', ולא של אחיך בידך פרט למלוה על המשכון, 'תשמית ידך' פרט למוסר שטרותיו לבית דין", וכי תימא אין הכי נמי, אלא שלא היו נוהגים בכך והתקין הלל שיעשו כן, אין זה כלום, שהרי שאלו בה ומי איכא מידי דמדאורייתא משמט

שביעית והלל התקין דלא משמט אלמא מדאורייתא משמט, ואם כן קשה זו של ספרי, ותרצו בה דמדאורייתא מוסר שטרותיו ליד בית דין ממש, אבל זו אינו מוסר להם אלא שכותב חובותיו במזכרת ומביא להם ואומר להם מוסרני כו' והם כותבין ומדמטר לנא פרוזבולא. ומפני שראה הלל שהיו נמנעים להלוות שלא היו רוצים להוציא שטרותיהם מתחת ידיהם, התקין להם פרוזבול במקום מסירת השטר. וזהו שאמרו במסכת שביעית המלוה את חבירו על המשכון והמוסר שטרותיו לבית דין אינו משמט, פרוזבול אינו משמט, וזה אחד מן הדברים שהתקין הלל. אלמא מסירת שטרות לחוד ופרוזבול לחוד, וזה שכתוב בפרוזבול מוסרני וכו' כל שטרותיו וכו' פירושו זכות שטרותי, ואף גדולי המחברים לא כתבו בו לשון שטר אלא מוסרני כו' שכל חוב שיש לי אצל פלוני שאגבנו כל זמן שארצה, וכן הנוסח מצוי בגמרות ספרדיות מדויקות. וכן פרוזבול כולל גם כן מלוה בעל פה.

(ההבדל בין נוסח הרמב"ם בפרוזבול ובין נוסח הגמ' שלנו שלרמב"ם בפרוזבול כתוב מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים וכו', ולא כתוב מוסרני לכם כל שטרותי, הכוונה שאין כאן מוסר שטרותיו לבית דין, וכמו שהבאתי מפירוש המשניות בשביעית מפורש בדברי הרמב"ם שאין זה מסירת שטרות ודוק בזה מאד, וכן במשניות שביעית פרק י' משנה ד' בנוסח של פרוזבול לא נזכר מוסרני כל שטרותי עיי"ש).

ומכל מקום יש אומרים שאף לתקנת הלל מסירת שטרות היה שם, וזו של שביעית שסמך פרוזבול למוסר שטרות הכל אחד, ופירשו שפרוזבול אינו משמט, וזו של ספרי אסמכתא היא ועל תקנת הלל אמרוה (בתוס' לפי שיטת רש"י שם), וזהו שאמרו בתלמוד המערב 'תשמט ידיך פרט למוסר שטרותיו לבית דין, מכאן לפרוזבול מן התורה, ושאלו בה ופרוזבול דבר התורה, ותיריך תקן הלל וסמכוה מן התורה' (ירושלמי שביעית פרק י' הל' א').

... מתוך מה שכתבנו שפרוזבול אינו משמט מן התורה אם בלא מסירת שטרות לשיטה ראשונה, אם אף במסירת שטר לשיטה אחרונה, שאלו בה בסוגיא זו היאך תקן הלל להוציא ממון שלא כדין, מי איכא מידי דמדאורייתא משמט שביעית, והלל מצי מתקן דלא משמט, ואע"פ שאמרו ביבמות שבית דין מתנין לעקור דבר מן התורה כגון אליהו בהר הכרמל, התם הוראת שעה הוא וכן דמיגדר מלתא שאני, כלומר לפרסם שקרום של עובדי ע"ז. אבל כאן איך נעקור מצות שמוט שהיא עיקר משום דליקיים השמר לך שהוא טפל, שאם אין השמיטה אין כאן קיום להשמר לך וגוי, ופירשו בה שאף הלל לא תקן אלא בזמן הזה ששמיטת כספים אינה נוהגת מן התורה אלא דרבנן אתקנוה לזכר שביעית, וחזר הוא ותקן על זו פרוזבול, ושמא תאמר אף בזו אם מן התורה אינו משמט היאך התקינו דישמט, שב ואל תעשה שאני. ולמדת שאין דין פרוזבול אלא בזמן הזה, אבל בזמן ששמיטה נוהגת מן התורה אין פרוזבול מועיל בו וכן פסקוה גדולי המחברים, עכ"ל המאירי בזה.

למדנו מדברי המאירי שיש מחלוקת ראשונים בעצם נוסח הפרוזבול, וזה תלוי אם פרוזבול מטעם מוסר שטרותיו לבית דין, או זה דבר חדש מתקנת הלל.

לפי שיטת הרמב"ם שאין כאן ענין של מוסר שטרותיו לבית דין, נשאר כאן האיסור לאו דלא יגוש בזמן ששביעית נוהג מן התורה, ועל זה אינו מועיל ענין של הפקר בית דין הפקר, דרך על דיני ממונות מועיל זה ולא להפקיע איסורין, ולפיכך כל דין פרוזבול זה רק לזמן הזה ששביעית מדרבנן וכמו שהסברנו לעיל בזה.

אבל לרש"י הסובר דגם על זמן ששביעית מדאורייתא מועיל פרוזבול, אף שרש"י סובר דמוסר שטרותיו לבית דין זה רק אסמכתא בעלמא כמבואר במאירי ותוס', זה רק שאין מוסר שטרותיו מועיל לענין שאינו נחשב החוב של התובע חובותיו של

חבירו, ולענין הפקעת עצם החוב ששביעית משמט נחשב זה לחוב של המלוה ואינו יכול להפקיע זכות ממון שלו, אבל לענין איסור לאו דלא יגוש סובר רש"י זה פועל אפילו מסירת שטרות מן התורה, כמו שביארתי את דברי רש"י (בפרק השולח דף ל"ז), שמסירת שטרות מורכבת משני דברים, מהפקר בית דין וגם שמפקיע איסור לאו דלא יגוש, והטעם שפועל מסירת שטרות להפקיע לאו דלא יגוש, דזה נקרא "ולא של אחיך בידך", והפקר בית דין פועל רק על הפקעת זכות ממון מהמלוה, אבל לענין איסור לאו דלא יגוש פועל מוסר שטרותיו לבית דין גם לשיטת רש"י מדאורייתא.

והרמב"ם סובר דמוסר שטרותיו לבית דין פועל גם על הפקעת דיני ממונות וגם על איסור לאו דלא יגוש, אבל פרוזבול אין זה דין של מסירת שטרות לבית דין כמו שמבאר המאירי, אלא תקנה מיוחדת של הלל על זמן ששביעית רק מדרבנן, ולא על זמן ששביעית מדאורייתא, אבל מסירת שטרותיו לבית דין זה פועל מדין דאורייתא על הכל ודוק בזה.

המלוה את חבירו לעשר שנים לענין שמיטה

בגמ' מכות (דף ג) המלוה את חבירו לעשר שנים, אם שביעית משמטתו, ללישנא קמא שביעית משמטתו "אע"ג דהשתא לא קרינן ביה לא יגוש סוף אתי לידי לא יגוש. איכא דאמרי המלוה את חבירו לעשר שנים אין שביעית משמטתו, ואע"ג דאתי לידי לא יגוש השתא מיהו לא קרינן ביה לא יגוש".

ולכאורה במה חולקים שתי הלשונוות הללו ונראה שחולקים בחקירה האם הפקעת חוב שביעית תלוי בדין איסור לאו דלא יגוש או לא. דהמלוה את חבירו לעשר שנים הרי בחוב הממון ישנו מהמלוה על הלוח כל הזמן, אלא שזמן הפרעון נקבע לעשר שנים, אין כאן לא יגוש בשביעית אבל את החוב הלוח מחויב לפרוע. ובזה תלויה מחלוקתם האם איסור לא יגוש פועל בדין הפקעת החוב, וכאן אין איסור לא יגוש בשביעית, ולפיכך לא משמט שביעית. אבל ללישנא קמא דכן משמט במלוה לעשר שנים, השמטת החוב לא תלוי באיסור לאו דלא יגוש, ואף שאין לא יגוש במלוה לעשר שנים, בכל זאת משמט שביעית. אבל יש לחלק בין חקירה זו במלוה לעשר שנים, שהרי שייך במלוה לעשר שנים איסור תביעה כשיבוא הזמן, וכל מחלוקתם של שתי הלשונוות הוא במקרה שעצם החוב בר נגישה הוא, אלא דבשביעית לא הגיע זמן הנגישה, האם נקרא עצם החוב בר נגישה או לא, ולפי זה הפלוגתא בגמ' אינה שייכת למחלוקת הראשונים של רש"י ראב"ד ותוס' והרמב"ם בזה.

והנה הרא"ש פוסק דהמלוה את חבירו לעשר שנים אינו משמט, היות ששביעית בזמן הזה מדרבנן ספיקא דרבנן לקולא, והקולא היא לתובע, והאחרונים העירו על הרא"ש שהרי יש כאן ספיקא דממונא לנתבע, והוה ליה לפסוק ספיקא דממונו דמשמט לטובת הנתבע.

אבל ביאור דברי הרא"ש דהוא סובר דעצם דין שמיטה תלוי בדין איסור תביעה מטעם לא יגוש, וכיון דלענין איסור התביעה פסקינן דספיקא דרבנן לקולא, הקולא היא לטובת התובע דוקא, וכיון שאין איסור תביעה כאן לתובע ממילא לא משמט החוב, כי עצם השמטת החוב תלוי באיסור נגישה של התובע כשיטת הרמב"ם והתוס' בגיטין שם, ואם אין איסור לא יגוש אין כאן השמטת החוב.

בדין שביעית משמטת את השבועה

הרמב"ם בפרק ט' משמיטה ויובל הל' ח' כותב: "הלוהו ותבעו וכפר בו, והגיע

השמיטה והוא בכפירתו והודה אחר שעברה שביעית, או שבאו עדים אחר השביעית אין השביעית משמטתו".

הראב"ד השיג עליו, שדין זה אינו אלא כשפטר והו בית דין בשבועתו, אבל בלאו הכי משמט דאם לא כן קשיא מתניתין דשבועות, דתנן "השביעית משמטת את השבועה והרי זה עומד בכפירתו". כוונת הראב"ד, דחזינן מזה דאף על גב שעומד בכפירתו, מכל מקום כל זמן שחייב להשבע ויש למלוה זכות לתובעו השמיטה משמטת, ובזה הקשה על הרמב"ם שסתם דבריו ולא חילק בין כפירה שחייב עליה שבועה ובין כפירה שאין חייב עליה שבועה.

כתב הגר"ח בזה, דהנה בהך דינא דשביעית משמטת את השבועה, לא מצינו רק דמשמטת את השבועה, אבל אם משמטת עצם החוב זה לא מצאנו. והנה בהך דינא דמלוה שכפרה אינה משמטת (והוא בירושלמי פרק י' דשביעית מלוה ונעשה כפרנית אינה משמטת) הטעם בזה, משום דכיון דאינו יכול לתובעו על כן לא קרינן ביה לא יגוש ואינו משמט. והנה לכאורה יש לחלק ולומר שחייב שבועה דאית ליה למלוה עליו שפיר משמטת, אבל עצם החוב שכפרו ואין לו לתובעו אינו משמט, ולפי זה צריך ביאור בדברי הראב"ד, מה הוכיח הראב"ד מהא דשביעית משמטת את השבועה דמשמטת גם החוב, ועיין בבעל התרומות (שער מ"ה הי"ב) שכתב באמת כן דמשמטת את השבועה ואינה משמטת את החוב.

שיטת הר"ן

הר"ן בשבועות (פרק כל הנשבעים) כתב על הא דתנן דהשביעית משמטת את השבועה, דאע"ג דהמלוה עצמה אינה משמטת הואיל והיא כפרנית, מכל מקום מאחר שמה שהודה משמטת אם כן נעשה כופר הכל דפטור מן השבועה, ע"כ דבריו. והמנחת חינוך תמה על דברי הר"ן, דהרי הא דכופר הכל פטור מן השבועה רק אם בשנת תביעה היה כופר הכל, אבל אם בשעת תביעה היה מודה במקצת לא אכפת לן אם אח"כ נעשה כופר הכל, כמו בהילך דפטור משום דהוה כופר הכל, ומכל מקום אם לא אמר הילך ואח"כ פרע המקצת חייב בשבועה הקודמת, והכי נמי דכוותיה.

והסביר הגר"ח דברי הר"ן, דהר"ן קושיא אחריתא היתה קשה לו, דבאמת הא דשבועה נשמטת לא קשה כלל דהוה גזירת הכתוב, כדילפינן שם במסכת שבועות (מ"ט ע"א), מקרא "וזה דבר השמיטה", ואם כן אף דמלוה כפרנית אינה משמטת, הוא רק בעצם החוב, אבל השבועה נשמטת, אלא דקשה להר"ן עדיין מאי אכפת לן במאי דנשמטת השבועה, מכל מקום הרי החוב לא נשמט עדיין אם כן הרי אחרי שביעית יכול לחזור ולתובע אותו עוד הפעם ויתחייב בשבועה שנית, ועל זה משני הר"ן דמאחר דמה שהודה כבר נשמט, אם כן לענין חיוב חדש עכשיו תו לא יחול עליו, משום דהוה כופר הכל. ולפי זה יתיישבו דברי הר"ן היטב, דלענין החיוב החדש נמצא דהוה כופר הכל בשעת תחילת חיובו, ואז בודאי פטור דהוה כופר הכל על החיוב החדש.

והנה לכאורה לפי דברינו יש להעיר, דלמה לו להר"ן לומר דכופר הכל פטור, תיפוק ליה דהוה לענין חיוב חדש קדמה הודאה לתביעה, ובקדמה הודאה לתביעה ליכא שבועה, אבל באמת אין זה שאלה כלל, דהרי הא דשביעית משמטת הוא רק החיובים שיש למלוה על הלואה, אבל הטענות והתביעות לא בטלו, ונמצא דהתביעה קיימת ועומדת, וכשהודה אחר שביעית הוי הודאה על תביעתו שלפני שבועתו ועל זה היה שפיר חייב שבועה אם לא משום הך טעמא דכופר בכל. ולפיכך הוסיף הר"ן

הטעם דכופר הכל, וזה תלוי בחיובו ולא בטענתו, ובעינין שבשעת התחלת חיוב יהיה מודה במקצת, וכיון דהחיוב הוא חדש דחיוב הראשון כבר נשמת על כן הוה כופר הכל ופטור.

הרי אנו לומדין מדברי הר"ן גם כן, דהא דשביעית משמטת השבועה, הוא רק חיוב השבועה אבל עצם החוב אינו נשמת, והיינו כדעת הרמב"ם והבעל התרומות בזה.

שיטת הראב"ד עפ"י באור הגר"א

הגר"ח מסביר את דעת הראב"ד, דס"ל, דמה דמרבין בשבועות (מ"ט.) דשביעית משמטת את השבועה, הרי פשוט דאין שמיטה שייכת אלא בממונא, ולא מצינו כלל בענין שמיטה שתשמת דברים אחרים מלבד ממון. הגע בעצמך הרי שיש לאדם חיוב על חבירו שישבע בדבר שאינו נוגע לממון, האם תשמת שביעית השבועה הזאת, הרי פשיטא דלא. ומשום דאין שביעית אלא בממונא לחוד, אם כן אם נימא דהשמטת שבועה בשביעית היא רק שבועה לבד בלא שום סרך שמיטת ממון, לא שייכא כלל שמיטה, דאין שמיטה אלא בעצם חיוב ממון לבד. ועדיפא מיניה מצינו דגם ממון אינו משמט אלא אם כן זקפו במלוה, ושאר חובות כגון נזקין והקפת חנות אינו משמט, ואיזה זקיפת מלוה שייך בשבועה דתשמת.

ומפני זה שיטת הראב"ד היא דמה דאמרינן דשביעית משמטת את השבועה, הפירוש דבמקום שהלוה נתחייב שבועה אז גם עצם החוב נשמת, אף על גב שעמד בכפירת חובו, והא דמלוה כפרנית אינה משמטת היינו דוקא היכא שלא נתחייב שבועה דאז אינו יכול לתובעו כלום, ועל כן לא חל עליו שמיטה אבל במקום שנשאר איזה זכות למלוה על הלוה לתובעו לשבועה, ויש לו זכות תביעה לא נקרא כפרנית וגם הממון נשמת, כי חיוב הממון בנוגע להשמטת שביעית תלוי באיזה תביעה שיש להמלוה על הלוה, וכיון שיש לו זכות נגישה לענין שבועה נשמת הממון גם כן.

שיטת הרמב"ם עפ"י באור הגר"ח

את שיטת הרמב"ם בזה מבאר הגר"ח, דהנה בהך דינא דשמיטה, מצינו עשה שמוט כל בעל משה ידו, ולא ד"לא יגוש", והנה אם בעצם החוב לא שייך שמיטה, דמלוה כפרנית היא, אבל כיון דאיכא בזה לאו דלא יגוש, אפשר דיועיל הדין דשמיטה לענין הך איסור לאו דלא יגוש ותתבטל נגישה הזו של שבועה. ולפי זה מתורץ הרמב"ם מהשגת הראב"ד, דהרי שמיטה לא שייכת אלא על חיוב ממון, וכיון דעצם החוב אינה משמטת איך תחול השמיטה על השבועה לחוד. ולפי זה ניחא דהרי השבועה היא אחד מנגישות של תביעת החוב, ואם כן שפיר אמרינן נהי דעצם החוב לא נשמת מכל מקום לאו ד"לא יגוש" איכא, ושפיר נשמת הך נגישה דשבועה.

ובזה נתבאר לשון הרמב"ם שכתב על כך דינא דשביעית משמטת את השבועה, את הטעם שנאמר "לא יגוש", ובכ"מ מעיר שהרי בשבועות מביא פסוק אחר מקרא "דבר השמיטה" אפילו דיבור משמט. אכן לפי זה ניחא, דאחרי דילפינן מקרא דבר השמיטה דמשמט את השבועה, צריכים להבין איך שייך שמיטה על שבועה בלי שמיטת ממון, בע"כ משום דחשיב נגישה ונכלל זה בלאו דלא יגוש, ולפיכך הביא הרמב"ם קרא דלא יגוש, כיון דעיקר שמיטת שבועה מקרא דלא יגוש.

וביותר ביאור, דכל עיקר דין שמיטה לא שייך רק על החיוב שיש למלוה על הלוה, אכן שבועה שהיא נגישה ממלוה על הלוה, ע"כ שפיר מועיל מה דהויא נגישה על החוב שיהא חל על השבועה הדין דלא יגוש. וגם דהרי עיקרה של שבועה הויא

בצירוף החיוב תשלומין שיש לו עליו, דהרי אינו מחויב כלל להשבע, ורק אם לא ישבע יהא חייב לשלם, על כן ס"ל להראב"ד דנשמט גם החוב. אכן דעת הרמב"ם דהחוב לא נשמט, אבל בכל זאת על השבועה דין נגישת חוב, ויש בה לאו דלא יגוש, והוה נגישה בעצם החוב ועצם החוב יש בה זקיפת מלוה, ממילא נשמטת שבועתו גם כן משום לא יגוש. עד כאן תוכן דברי הגר"ח בזה בשיטת הרמב"ם והראב"ד.

לפי זה יש להוסיף דהרמב"ם לשיטתו הסובר דעל לא יגוש שייך דין שמיטה, וגם איסור לאו של שמיטה שייך שנשמט, אף שלא שייך לעצם דין ממון, מכל מקום נשמטת השבועה. ולפיכך סובר הרמב"ם שדוקא בשביעית בזמן הזה מועיל פרוזבול, להפקיע דין ממון מטעם הפקר בית דין אבל לא בשביעית בזמן שהיא מדאורייתא, ששם יש לאו דלא יגוש והלאו לא נפקע ע"י הפקר בית דין, ממילא אין להם כח גם הפקעת ממון, כי הלאו דלא יגוש קשור עם ממון כמו שמוסבר, וכיון דהלאו דלא יגוש לא נפקע גם הממון לא נפקע, אבל הראב"ד סובר דהלאו דלא יגוש תלוי בדין ממון ממש, ואם אין השמטה על הממון לא שייך דין השמטה על דין איסור לאו דלא יגוש, ותלויין זה בזה, וכיון דהפקר בית דין פועל על דין ממון ששביעית לא נשמט, ממילא נפקע איסור לאו דלא יגוש. וצ"ע עוד בזה.

דברי היראים

ביראים (סי' קס"ד) כתב: טעם הפרוזבול דמהני "כיון שכתב שמסר חובו לבית דין אינו נראה נוגש ולא קרינן ביה לא יגוש שהרי בית דין נוגשים ולא הוא".

ובספר "דבר אברהם" (סי' י"ז חלק ב' אות ה' בהגהה) העיר על דבריו, וצ"ע דזה שייך לענין הלאו דלא יגוש אבל מכל מקום איכא עשה ד"שמוט כל בעל משה ידו" וכל זמן שאינו גבוי החוב איתא לעשה זה, בשלמא להר"ש שכתב משו"ה כותבין פרוזבול על הקרקע דחשוב כגבוי ביד בית דין ולא קרינן ביה לא יגוש וכמלוה שיש עליה משכון, והאי דעדיפא קרקע ממטלטלין כו' כך הוא הדין דקרקע חשיב כגבוי טפי, ניחא. ואולי יש לפרש דברי היראים דכל היכא דליכא לאו דלא יגוש ליכא גם לעשה דשמוט וניחא דברי היראים בפשיטות, עיי"ש בדבריו עוד בזה. אבל שיטת רש"י בפרוזבול דהוה מוסר שטרותיו לבית דין, ופועל שלא עובר בלא יגוש שבית דין תובעים, אבל לענין עצם השמטת החוב אין זה מועיל וצריכים להפקר בית דין כמו שהסברתי לעיל, דלא תלוי השמטת החוב באיסור לאו דלא יגוש כמו שהסברנו לעיל, ומצות עשה ד"שמוט כל בעל משה ידו" צריכים לומר שזה תלוי באיסור לאו דלא יגוש, ואם אין לא יגוש אין איסור עשה דשמוט כל בעל משה ידו, אף שעצם דין הפקעת החוב מטעם אפקעתא דמלכא לא תלוי באיסור לאו דלא יגוש לשיטת רש"י, וגם מוסר שטרותיו צריך להפקר בית דין לחייב עצם החוב למלוה, וצ"ע.